

ACC. N:R M. 16224: 1-51.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *En och Johansson, Killeburg*
Härad: *Ögönge* Berättare: " " "
Socken: *Loshult* Berättarens yrke: *lantbrukare*
Uppteckningsår: *1964* Född år *1890* i *Loshult*

Gudstjänst och nattvardsgång. s. 1-51. LUF 107

Skriv endast på denna sida.

Gudsfrönst och Nattnatvarengång.Gudsfrönsten.

För höllandena i denna uppteckning gäller enbart statskyrkan, till vilket samfund upptecknaren hör.

I denna församling (Loshult), vilken jag tillhör, har alltid högmässan gudsfrönsten för kallets för frönst, men numera kallas den för gudsfrönst.

Gudsfrönster på andra tider ha kallats för "mässan". På 1800-talet och längre tillbaka i tiden hölls här alltid en "ottemässa" kl. 5 på juldagen, samt därefter vanlig högmässa kl. 10, men detta ändrades av prästen på 1890-talet, kyrkoherde T. Allgren. Han tog helt bort den särskilda ottemässan, samt förenade högmässan med böjnen kl. 4, en sed som har fortgått och alljänt fortgår, men samtidigt

24/11-64

infördes en aftonmessa kl. 6 om nyårsalten.

Dessutom ändrades tiden för gudstjänsten om trettonsdagen, vilken förut hade förrättats i vanlig tid kl. 10, och då framflyttades till kl. 4 e.m. vilket fortfarande ännu.

Denna församling har aldrig förekunnit några extra gudstjänster, såsom det har gjorts i en del andra församlingar.

Fåga bärkilda benämningar för högmässan med eller utan nattvardsgång ha ej förekunnit annat än man alltid för kallade de högmässor, som voro förenade med nattvardsgång för "skriftmessa".

På 1800-talet beräknas gudstjänsterna mycket ofta minst varannan helgdag av de äldre, och det fanns många av de äldre, vilka besökte varje gudstjänst.

Ungdom och barn beräknade i regel gudstjänsterna mindre, högst var tredje helgdag.

Det förekom fän, att en del yngre manfolk gick till kyrkan ganska regelbundet, men stannade utanför på kyrkbacken och pratade med varandra, och så gick de in i paperhuset vid slutet av gudstjänsten för att höra uppläsningen av kungörekerna, denna sed upphörde på 1920-talet då uppläsningar av kungörekor från predikstolen upphörde i denna församling.

Fanns det flera tjänare på en gård, så gick dessa skiftas med att gå till kyrkan, men i regel var det så, att husbondefolket och tjänstefolket gick till kyrkan var sin söndag, men här fanns husbondefolk, vilka gick till kyrkan varje söndag och då gick tjänarna skiftas med sina kyrkbesök, ty någon skulle alltid stanna hemma för att se till djuren, samt ha kyrkkaffet i ordning när kyrkofolket kom hem.

I denna bygd har alltid de större högtid dagarna

varit: juldagen, nyårsdagen, trettondedagen långfredagen, Kristi himmelfärdsdag, påskdagen och pingstdagen, samt även de fyra böndagarna, vilka alltid ha varit mera betydelsefulla än vanliga söndagar och alltid ha varit talrikare besökta än vanliga böndagar.

Det förekommer ännu i denna församling, att vid vissa av dessa högtidsdagar, så kan kyrkan vara fullt till sista plats.

En särskilt betydelsefull gudstjänst är sedan gammalt de s. k. propredikningsgudstjänsterna när en ny kyrkoherde skall väljas, då finns det aldrig plats i kyrkan till alla, som kommit för att höra dessa "propredikningar", utan folk får stå på "gången" och i vapenhuset.

I denna socken (Loshult) där kyrkan ligger mindre än en kilometer från Smålands gränsen var det alltid brukligt för, att sockenborna skulle besöka de främmande kyrkor i Småland en viss bestånd

helg- och juldagen, sålunda skulle Tivertad besökas
om juldagen, och var det ganska många från
dena socknen, som den dagen gingo dit, trodde att
det var över en mil att gå, men numera är det
bara någon enstaka person, som besöker Tivertad
om juldagen ehuru väl att man kan åka bil.

Om Kristi himmelfärdsdag har det sedan gam-
malt varit brukligt, att folk i de närliggande
Snäländssocknarna skulle besöka kyrkan i denna
socknen, en sed som delvis ännu bibehålls.

Man hörde de äldre berätta om, att i mitten
av 1800-talet var det brukligt att Thäringar och
Snälänningar efter gudstjänstens slut om Kristi
himmelfärdsdag alltid komma i slagsmål med
varandra vid den gamla "riksgränsen" några hund-
ra meter norr om kyrkan, där det vid själva grän-
sen fanns en gästgiverigård på den tiden med för-
säljning av sprit vin och öl, och enligt vad man

berättats gick det ganska brett till vid dessa slagsmål, där även kvinnorna deltog genom att plocka upp stenar och bära dessa till männen.

Denna sed med slagsmål vid den gamla riksgänsen var säkert en kvarleva från den tid då Skåne var Dansk, men dessa slagsmål upphörde i slutet på 1800-talet.

Under mitten av 1800-talet var det i denna bygd brukligt, att man skulle gå till andra kyrkor för att höra särskilt berömda präster. I Stenbohus som gränsar intill denna socken, fanns på den tiden en präst, som hette Nyman och kallades för "domedagspredikanten", och för att höra honom gingo många personer från denna socken varje söndag, och till och med stora sällskap till Hårlunda för att höra en präst, som hette Lindblad. Det är nära tre mil till denna kyrka från denna bygd, men det avskräckte inte folket, vilka i regel gingo till fots.

61. Men här förr i denna bygd alltid brukat förbunda

sie för gudstjänsten, och ju längre tillbaka i tiden
man går, ju mer förberedelser gjorde man sig.

På 1800-talet var det brukligt, att man skulle
lära vissa böner innan man gick till kyrkan och även
när man kom hem därifrån.

Man klädde sig alltid i sina bästa kläder (kyrk-
kläder) när man skulle gå i kyrkan, männen varo i
regel klädda i vadnackkläder på den tiden, men de
som varo lite finare folk skulle alltid ha byxor i
stället för kross, denna rock kallades i bygden
för "smällpärrock". Frimorna hade i regel van-
liga klämningsar med kjol och liv, men de finare kvin-
norna hade alltid på den tiden en särskild underkjol,
som kallades för "krinoli" ellerock "stubb", vilket gjorde
att de sågo mycket finare ut än vad de varo.

I början på 1800-talet klädde sig storbönder och
herremän i korta skinnbyxor, vilka räckte strax nedan
knäna, samt en kort rock ("jacka") och långa strumpor

vilka räckte upp över knäna, och de förmänskrin-
norna hade under samma tid, vid de största högtids-
gudsfrjånsterna en stor fotsid vit rock, som o. fallet
i byaden kallades för "rynkesäck". På huvudet ha-
de kvinnorna under 1800-talet i regel rillkedukar, antun-
gen svarta eller också vita, men en del förmänskrin-
norna brukade under sommaren vid högtidliga gudsfrjånster
använda fina broderade huvuddukar i ljusa färger.

Bjälarna på den tiden skulle vara så långa, att
de kläpade på marken och på kyrkoberäken när de för-
nämmande kvinnorna gingo in i kyrkan.

Kvinnans huvudbär på den tiden vid kyrko-
beräken utgjordes för storkänderna av hög hatt,
vilken var ungefär dubbelt så hög, som nuvaran-
de höghattar, i öfrigt använde man stöva runda hattar.

8. Barnen voro i samma bygd enkelt klädda vid
kyrkoberäken, de hade kläder av hemvävt valmöl,
med korta byxor för de förmänskrinna pojkarne och

Långbyxor för de övriga. Flickorna voro också alltid klädda i hemmet en ganska tjockt tyg pyddade klämmingar, vari liv och kjol voro i ett stycke, men de hade alltid ett ljus förkläde på sig vid kyrko- besöken, såväl som vid andra högtidliga tillfällen.

Under 1800-talet och i början på 1900-talet var det en allmän sed, att alla vuxna, såväl män och kvin- nor skulle gå klädda i svarta kläder vid kyrko- besöken under de största högtidsdagarna, såsom lång- fredagen och påskdagen m. fl., samt på böndagarna. Jag minns en böndag omkring sekelskiftet när vi kom ut på kyrkbacken utanför kyrkan, så var det en person i min närhet, som var klädd i en grå kaftan, en granne till honom kom och hälsade på honom och sa: "vad tänker du på som går till kyrkan en böndag och inte är klädd i svart," då svarade den gräklädde, "det gör ingenting för jag har svart inunder."

Denna sed med svart dräkt under högtidsda-
gar började delvis att minska i början på 1900-talet
och upphörde omkring 1930-talet i denna bygd.

Till kyrkan fördes man förr antingen med
hästeskjut eller också till fots, den största delen av fol-
ket i denna bygd gingo till fots till kyrkan, det var
endast bönder, vilka själva ägde hästar, som i regel
åkto till kyrkan, och i kyrkbyn hade bönderna sär-
skilda stallar ("kyrkstallar") där man brukade ställa in
sina hästar under gudstjänsterna.

I början på 1900-talet besökte såväl män och
kvinnor att cykla till kyrkan, och när detta blev
allmänare på 1920-talet och även bilar kommo i bruk
i denna bygd, så avtog användandet av hästar
för kyrkeskjutar och upphörde helt omkring år 1950.

De gamla kyrkstallarna hos bönderna i kyrk-
byn togs i bruk för andra ändamål eller också ble-
vo de nedrivna, det finns dock något kyrkstall kvar.

Det var brukligt att kyrkofolket gingo i större eller mindre sällskap till och från kyrkan, merendels gingo män och kvinnor var för sig i dessa sällskap, vilket berodde på att de hade olika intressen att diskutera med varandra om, och kyrkfärden utgjorde alltid ett stort tillfälle för folket i skogsbygderna att få höra nyheter av olika slag.

I skogsbygderna fanns överallt kyrkstigar, på 1800-talet, vilka alltid utgjorde den närmaste vägen till kyrkan, dessa kyrkstigar begynte delvis att övergevas i början på 1900-talet, då cyklar begynte komma i bruk och äro de numera helt igenvarna.

Det fanns alltid någon flat sten vid kanten av dessa skogsstigar, och i synnerhet de äldre använde dessa stenor till att sitta och vila sig på, jag kommer ihåg en sådan sten uppe på ett backkrön på den väg, som jag i min barndom gick till kyrkan på.

De äldre brukade alltid sätta sig på den och

vila sig en stund, ett hus som säkerligen var gammalt, ty folket i byn kallade allmänt detta hus för "Kilartensliden", en benämning som man numera ej hör.

Det var allmänt brukligt på 1800-talet, att kyrkfolket som gingo till kyrkan på dessa skogsstigar hade bestända platser på stigen, där de vid sidan av densamma skulle förrätta sina naturbehov innan de kommo fram till kyrkan, och det förekom även att någon hade brännvin med sig i en "bom-meflaska" och bjöd sällskapet på en "kyrkrup" innan man kom riktigt fram till kyrkan.

I min barndom i slutet på 1800-talet var det brukligt att kyrkfolket stod i grupper och väntade på kyrkbacken innan de gingo in i kyrkan, denna sed minskade fram på 1900-talet då kyrkbesöket öfverallt i mycket stor utsträckning bland befolkningen, men i stället begynte en del personer

samma om det var regnet väder, och var dessa, såda-
na personer, som i allmänhet ej gingo in i kyrkan
förrän gudstjänsten var slut, då de gingo in i va-
penhuset för att höra kungörelserna, vilka för till-
dragit sig mycket stort intresse av samtliga kyrkobesökare.

Tidligt på 1800-talet fanns här en ölkrog alldeles
i närheten av kyrkan, denna krog, som kallades för
"fördärvet", innehades av en person som hette Ovan Lo-
win, vilken dock några år före sekelskiftet och blev
krogen då nedlagd och någon ny kom inte upp efter-
åt. Det var bekänt för en del personer, att de
skulle gå in på krogen såväl före, som efter guds-
tjänsten, och det förekom även att någon blev sittan-
de där under gudstjänsten, men då såg de efter på
klockan, så de kunde gå upp till kyrkan och in i
vapenhuset för att höra kungörelserna genom att
glänta lite på kyrkdörren.

Efter gudstjänstens slut skulle man på 1800-talet

göra lite uppköp på vägkanten utanför kyrkan, där fanns varje söndag ett par lass försök sill, och ett par gummar, som sålde rotbullar, kringlor och pepparkakor. Särskilt handelen med försök sill gick mycket bra, varje huskäll skulle varje söndag köpa försök sill, det fanns ej några kringkörande "silla brännare" i denna bygd på den tiden. Det var mycket vanligt om söndagsmorgnarna med sådana uttryck som "jag är tvungen att gå till kyrkan o köpa sill".

Denna sed med handel utanför kyrkan upphörde i början på 1900-talet.

Efter gudstjänstens slut gick man i ganska stora sällskap mot hemmet och gingo då männen och kvinnorna i sear i olika sällskap.

Talet om "kyrkösup" förekom allmänt i slutet av 1800-talet, det var ett gammalt bruk i denna bygd, att man skulle ha brännvin med sig i en "somme-flaska" och ta sig en sup innan man gick

in i kyrkan, och samtidigt bjöd man någon god vän också på en sup, vilket dracks direkt ur flaskan.

Någon gång förekom det även, att någon som blivit sömnig och hade brännvin med sig, drack av detta under gudstjänsten, det är ganska säkert att ordet "kyrksup" uppkommit av detta sistnämnda bruk.

Det förekom också att personer, vilka ej togo brännvin med sig till kyrkan, togo sig en sup hemma innan de gingo iväg, detta kallades också för att ta sig en "kyrksup", denna sed med "kyrksup" antogs i slutet av 1800-talet, samt har ej förekommit alls under de sista femtio åren.

Det var mycket olika med folks bruk med att gå in i kyrkan, en del gingo direkt in i kyrkan, även om det var god tid innan gudstjänsten skulle begynna, men de flesta stannade utanför på kyrkbacken och pratade med bekanta och med släk-

15. tingar, och gingo sedan in i kyrkan under samman-

singningen. Sen kom till kyrkan efter samman-
singen. Men alltid in direkt i kyrkan,
att komma in i kyrkan efter det predikan väjdet
använder för mycket stor skam, och blev det allmänt
omtalat av folket ute i bygderna.

En del personer gick alltid direkt in i kyr-
kan, så snart de kommit fram till dörren, medan
däremot en stor del brukade stanna på kyrkbacken
och samtala med varandra till samman-
singen beöpte. Någon social ordning
för inträde i kyrkan har inte förekommit i
dessa församlingar.

Den som kom till kyrkan efter gudstjänstens
början söndag efter söndag en längre tid blev all-
tid föremål för bygdens skratt och åthäja.

Vitt folk stannade kvar ute på kyrkbacken
eller i vapenhuset förekom ofta i slutet av 1800-talet

16. men i början av 1900-talet upphörde denna sedvänja,

att något oväsen därvid förekom har jag ej hört
omtales i denna bygd. Det ålåg kyrkvärdena
och "kyrkoväktaren", att förhindra att något bråk upp-
stod i kyrkan, såväl som utanför densamma.

På 1800-talet hade man alltid bestämda platser
i kyrkan, ungefär hälften av de främsta bänkarna
användes av körderna; två eller tre byar hade ge-
mensamt samma bänk ("stol"), kvinnorna sitta till
vänster om "gången" och männen till höger.

På 1800-talet förekom det aldrig att män och
kvinnor sitta i samma bänk, det var först omkring
1920-talet, som något fruntimmer begynte att sitta
i "kerastolarna", men numera är detta mycket allmänt.

Den nedre delen av bänkarna i kyrkan var
också fördelad byvis, på samma sätt som de främ-
sta, där sitta torpare, backstugorittare och vanliga ar-
betare, det var på 1800-talet mycket sällsynt med ett
17. man satt i rätt bänk under gudstjänsten, om någon

satte sig i en bänk, där han efter fördelningen
sj hördes till, så skulle alla titta på honom.

På småningarna beordrade denna sed att försvin-
na, så att efter 1930-talet har man inte all haft någon
beständ fördelning av bänkarna ("stolarna").

En del personer, i synnerhet de förnämsta i
socknen försökte alltid att imponera med sitt upp-
trädande i kyrkan, vilket skedde med en mycket
stom hållning och höghuset huvud när de gingo
in i kyrkan, och deruten satte de sig ytterst i
bänken och flyttade sig inte för andra, utan de
gick tränga sig förbi dessa förnäma personer.

Att någon husbonde tog piska med sig in i
kyrkan har jag aldrig sett, men jag har hört äldre
personer antala, att det förekom av någon "hög" per-
son i mitten på 1800-talet.

18. Huvudbonaderna placerades förr på en hylla
under siten på bänkarna, men på 1940-talet blev

hänkarna i denna kyrka utbytta mot nya, som hade särskilda hängkrakar för hustruadorna.

I denna församling har det aldrig förekommit att kvinnorna tagit av sina hustruadorna eller någon annan del av klädseln under gudstjänsten, det förekom i min barndom att kvinnorna hade tjocka schalar med sig i kyrkan, vilka de brukade hänga över hängkanten bakom sin rygg och var det mycket kallt, så svepte de dessa omkring sig.

På 1800-talet, innan kyrkan begynte uppvärmas, så använde såväl män och kvinnor mycket tjocka varma kläder för att skydda sig mot kylan under vintertid.

Kvinnorna brukade förr ha kryddrörter med sig i kyrkan, som de suktade på under gudstjänsten, det var hushållsaktigen löwendel och arbrätt.

19. Att man hade någon sorts mat med sig och åt av inne i kyrkan har inte förekommit, som jag höst antalar, men det förekom förr på 1800-talet, att

någon person hade krämvin med sig i Kyrkan i en "lommeflaska" och tog sig en klunk när han be-
gynade frysa, och han kunde också bjuda sina nörma-
ste kärlekensrater på detta. Det har jag själv sett
omkring sakalskiftet, man passade på när prästen
stod med ryggen mot folket, så att han inte kunde
se när någon tog en klunk ur flaskan.

Att man haft någon särskild oakt i Kyrkan,
förutom kyrkorådet och kyrkväktaren under gudö-
tjänsterna har jag ej hört antalas, ej heller har
jag hört antalas något särskilt störande intresse.
Det enda jag kommer ihåg var år 1902, här skulle
väljas ny kyrkoherde och de tre provpredikanterna
hade förrättat sina provpredikningar och söndagen
efter var det "frägodag" och när då kontraktprästen
frågade om församlingen var nöjd med provprästerna
eller de ville bejura fjärde man, så gick en gammal
20. vitskägig gubbe, som hette John Lowin från till altar-

ringaren, kontraktspresten, sa då: "jasa Lewin är inte nöjd med prästvästerna", då svarade Lewin: "jamen är jag visst nöjd med dem, men jag tycker att vi kunde fått haft den prästen vi hade, så hade vi sluppit att bösja Tönja på en ny stut", det gick att rusga-
nom kyrkan när quibben Lewin gick tillbaka och satte sig.

Kyrkan var alltid prydd med grönska under julen, vilken sed ännu förekommer, vid pingst och midsommarskäftiderna pryddes alltid kyrkan med blommor och löv.

Vid konfirmation har alltid kyrkan bruket pry-
das: dek med löv och blommor och dek med vita dukar
över altarringen.

Så långt jag minns tillbaka har alltid ljusen
till kyrkan inköpts av kyrkovärderna i någon affär.

Knäfall förekommer förr efter vad jag hört em-
telas när jag var ung, men detta hade upphört
21. innan jag begynte besöka kyrkan, och det förekom

när syndabekännelsen lästes och när Fader vår och välsignelsen lästes, denna sed upphörde omkring mitten av 1800-talet. Att man lutade sig ner i bänkarna när vissa böner lästes, såsom Fader vår, syndabekännelsen, tacksägelsbön efter avslutad person och böner efter predikningens slut har alltid förekommit och förekommer allmänt ännu i denna ort.

Uti ett särskilt namn på dessa lutningar i bänkarna vid uppläsningen av vissa böner har jag inte hört antalas.

Att någon brukade göra korsstecken har jag aldrig hört antalas, detta gamla bruk är nog bortlagt för länge sedan tillbaka i de lutherska kyrkorna.

Omkring sekelskiftet såg jag många äldre personer, såväl kvinnor och män, som alltid nögde eller bugade sig var gång då prästen nämnde ordet Jesus, men numera ärenden sed helt försvunnen.

Vid ganska många tillfällen brukade hela församlingen resa sig och detta förekommer i full

utsträckning ännu, det är när, man sjunger psalmerna
"allena Gud i Himmelrik" och "Guds rone lamm oskyldig",
samt när epistel, evangelium, predikotexter och tros-
bekännelsen läses, och dessutom när prästen ^{läste} tackar
och lovar Herren" och församlingen sjöng, svar på detta.

ett några gudstjänstbesökare, vilka hade bord eller
dylikt blott sittande i bänkarna under hela gudstjän-
sten har jag aldrig sett men det har säkerligen
förekommit förr efter vad jag hört ontasas.

Någon förändring i dessa arseenden har inte
förekommit sedan jag förjorde minnas, men däremot
har vissa andra förändringar skett; förr satt alltid
folket lutade i bänkarna när prästen läste tack-
sägelsbön över avlidne person, men numera står
sig alla upp vid detta tillfälle, och förr läste alltid
prästen ena syndabekännelsen och trosbekännelsen
men numera läsa de flesta detta hört samtida med
23. prästen, denna förändring, skedd i denna församling

så sent som på 1920-talet.

I min barndom hörde jag äldre personer berätta om präster förr i tiden, som predikade mest om "pater" och helvetet och i hvardagsak försålte skräms-
na ihörarna för detta, och på så vis få församlingarna mera mjuka och lydiga för de påbud, som prästerna på den tiden utförde för menigheten.

Vågra personliga uppgörelser i predikningarna har jag inte hört omtalas i min tid, men sådana förskannas med säkerhet förr, ty jag hörde uttryckningar om dylikt när jag var mycket ung.

I slutet på 1800-talet predikade alltid prästerna i dessa bygder i minst två timmar och detta hade varit lång tid tillbaka enligt vad jag hörde mycket gamla personer omtala, men i början på 1900-talet kom här en ny präst, som var mycket ung, han brukade predika endast en halv timme, de äldre tyckte till en början, att det var mycket för kort tid, men när några

är hade gått, så oro församlingens mera nöjda
med detta, och numera predikar prästen ej längre
längre än omkring tjugo minuter.

Jag kommer ihåg en pastor, som kom hit och
skulle tjänstgöra som vice pastor under kyrkoher-
dens sjukdom på 1920-talet, han frågade den person,
vilken han först träffade om folket i församling-
en tyckte bäst om korta eller om långa predikning-
ar, "för jag kan göra vilket jag vill", sa han, då sa-
rade denne personen: "ju kortare predikningarna
äro desto bättre tycker vi om dem".

I denna församling har aldrig någon präst använt
tinglar, men jag hörde emteles att det förekom i
angränsande socknar och där brukade prästen pända
tinglaret när det sumnit ur den första timmen och
sen höll han på med predikningen till andra timmen
sumnit mer. I denna församling brukade prästen

25. predika lika lång tid hur långt det än var.

ett prästen haft en vit duk i handen när han predikade eller när han stod vid altaret har jag aldrig sett eller hört omtalas.

Det mest betydelsefulla momentet i gudstjänsten har själva predikningen ansetts vara i denna ort.

Ennär orgel blev byggd i denna församling, så använde döveordande klockaren själ till att spela på.

Klockaren hade sin plats i främsta bänken framme vid korset och kallades denna bänk alltid förs för "klockarrestolen". Klockaren hade alltid förs en sångkör, som hjälpte honom med sången och tycklig sångkör har här alltid funnits, men efter början av 1900-talet har bårång förekommit endast vid de större höstiderna. Några andra pärsbildade personer, vilka skulle hjälpa klockaren att leda sången har jag inte hört omtalas. Men enså allmänt, att sången i kyrkan blev mycket bättre när orgeln hade anskaffats.

Psalmerna sjungs alltid mycket långsläpigare
förr än de gör nu och en del psalmer ha också fått
andra melodier. Ett män och kvinnors kärlek-
vis sjungit var sin vers av en psalm har jag aldrig
hört antalas i denna ort.

Växelsång mellan präst och församling har
alltid förekommit och förekommer ännu vid större
högtider och under fastlagstiden då litanian alltid
sjunges växelvis mellan präst och församling.

Inbördes Törling om vem som kunde sjunga bäst
förekom mera förr än det gör nu för tiden.

Någon särskild beteckning för växelsången
mellan präst och församling kan jag inte minnas,
att jag hört antalas.

Någon annan växelsång än litanian kan jag inte minnas.

27. Vid juldagen sjungs man alltid psalm nr. 55 i
gamla psalmboken och psalm nr. 63; vid nyårsdagen
psalm nr. 66, vid trettondedag jul psalm nr. 69, under passi-

erstiden psalm n:r. 92 och psalm n:r. 94, vid påskdagen psalm n:r. 102, vid Kristi himmelfärdsdag psalm n:r. 125, vid pingstagen psalm n:r. 138, vid alla helgondag psalm n:r. 144 och under adventtiden psalmer n:r. 41 och n:r. 43.

Under mitten av 1800-talet, då orgel ej fanns i denna kyrka använde dåvarande klosteren fiol vid psalmsången. Härde jag ontalas i min barndom.

Jag har aldrig hört ontalas, att psalmmodiken använts någons i denna kyrka.

Det läsa förbönen för sjuka var förr allmänt i denna kyrka, och förekom i slutet av 1800-talet så gott som varje söndag, men förekommer numera mycket sällan. Detta med förbönen kallades i denna ort för, att det "beds" för den personen.

Att sådana förbönen skulle vara verkammare i vissa kyrkor har jag ej hört ontalas.

Under tackrättelserna efter avlidna personer brukade alltid menigheten böja sig ner i bänkarna.

När bändagsplakatet upplästes från predikstolen, så inhörsdes detta av den manliga delen stående, medan kvinnorna däromot sitta i sina bänkar, men omkring 1920-talet förändrades denna sed, så att därefter ha även kvinnorna rest sig upp när detta plakat har blivit uppläst. I denna ort ha alltid kvinnorna brukat stanna kvar under uppläsning av kungöresken.

Det var mycket stor skilnad på präster att läsa kungöreskorna, somliga präster rabblade upp dessa mycket fort och lågmält, medan andra läste dem högt och tydligt. Vid sekelskiftet kom här en ny präst, som var mycket noggrann med uppläsningen av kungöresken, vissa data t.ex. läste han alltid två gånger, jag minns en bonde som sa: "dä va en bra präst vi ha fått han läs kungöreskorna på Karaväs".

När det lyptes till äktenskap för någon, vilket i denna bygd kallades för att det "ljüstes" för de personerna, så sa alltid folket förr, att "prästen slag benen av dem".

Tacksägelse för avlidne person kallades i denna ort för att det "tackades Gud" för den avlidne personen.

På 1800-talet, då det var brukligt, att präster skulle ha ersättning för alla tjänster, som han uträttade, då hette det alltid i folkmun, att prästen berömde den avlidne i Liktalet i mycket hög grad, om han visste att han fick stor ersättning för denna tjänst.

Kalkatten upptogs förr alltid omedelbart efter predikningens slut och i regel i härb, vilken kallades för "pungen" och bars den omkring av kyrkovärdens män böjande vid kyrkdörren och slutade framme vid baret. Höven såg ut som en ypp och nervänd "leppmössa", med en teus som hängde ner underst, den var fäst vid en lång stav. Att man värlat pengar i häven har jag inte hört ontalas, men man sa förr, att samtliga personer brukade lägga kyrknappor i höven i stället för pengar.

På 1930-talet slutade man upp med hörgåvor i denna församling, och har därefter kallekten upptagits i böska, vilken varit placerad vid utgången på båda sidor om kyrkdörren.

Förutom vanlig kallekt, har man för såväl som nu tagit upp offer på altaret, detta har alltid förekommit på större högtidsdagar, såsom juldagen, trettondedagen, påskdagen, Kristi himmelfärdsdag och pingstdagen. Dessutom har offer upptagits på altaret någon enstaka gång till fattiga studerande som studerat till präst, och ha dessa studenter då alltid predikat under den helgdagen.

I medio av 1800-talet och länge tillbaka i tiden upptogs i denna församling alltid offer till präst och klockare under vissa bestämda helgdagar om året, offeret till prästen upptogs på altaret, och till klockaren i en bänk längst fram mot koret, vilken kallades 31. "klockarestolen", i denna bänk fanns en bida, som

Kunde utdragas och var i kyrkofolket hade man sitt offer. Jag hörde i min barndom berättas, att vid dessa offer, så sände prästen en erfarenhet vilka personer, som brukade offra ett större belopp, när dessa kommo fram till altaret och gingo förbi prästen, då vände hon sig om och begäde djupt innan personen ifråga hade nedlagt sitt offer på altaret.

På den tiden hade präst och klockare ej kortanta löner, utan lön in natura jämt sina baktullen och dessa kortanta offer, derutifrån var det brukligt på den tiden, att präst och klockare skulle ha en viss ersättning vid en del föreläningar, såsom: barndop, vigsel, kyrkogång och begravningar. Jag hörde min mor onära att i mitten av 1800-talet, så skulle vid barndop varje fadder betala prästen 25 öre, och så förskade prästen, att man hade åtta faddor till barnet, min mor talade om, att vid ett barndop hade föräldrarna be-

39. på två faddor med sig, då sa prästen att han inte

kunde döpa barnet med så lite faddrar, då gummä-
der fadern: "en jag betalar för de andra, ser gör det då",
"då kom det gå" svarade prästen och döpte barnet.

I slutet på 1800-talet ändrades prästens löreför-
hållande; lön in natura togs bort, liksom offer på al-
teret och arrättningar för utförda förrättningar.

Därefter hade prästen förutom bestämt visst kon-
stant lön, som upptogs av särskilda uppbärdsmän
efter en uppsjörd uppbördslängd, och det var i denna
socken huvudsakligen bönder och torpare, som fingo
erlägga dessa avgifter och prästen var mycket nogge
med ett allt kom in. Jag hörde min far antala
en episod från slutet av 1830-talet, som beskriver prästens
syn på denna uppbörd, en söndag när man kom ut
ur kyrkan, så anropade prästen en arrondator på ett
krakohemman i socknen, denne var mycket fattig och
hade ej betalat in prästlöneavgifter till uppbärds-
männen, prästen kände honom, men han svarade,

att han inte orkat med att betala beloppet; då sa prästen: "du skall ta lite ur skogen, inte så mycket så du kan bli fast, men så mycket så du kan betala mig". På 1800-talet var det absolut bruket i samma art, att varje kvinna som fött barn skulle "kyrkotagas" innan hon hade rätt att bevisa gudstjänster, Detta tillgick på: hon anmälde det för klockeren innan gudstjänsten, och stannade därefter i vapenhuset tills klockeren lämnat av prästen, före gudstjänstens början, gick ner till kyrkdörren, vilken klockeren öppnade och satte en pall i dörröppningen, på denna knäböjde kvinnan medan prästen läste ritualen, därefter gick hon så in i kyrkan. Det var två olika ritualer som kunde läsas av prästen; en för gift kvinna och en annan för ogift som fött barn, jag kommer ihåg ett fall från 1890-talet, där det blev lite kinkigt för prästen vilken ritual han skulle använda, kvinnan var gift men hade sedan många år ej sammanbrott med maken,

båda makerna oro av befolkningen orsadda för att kunna "tralla". När prästen fick se honom så sa han, att i detta fall måste vi nog använda ritualen för oäkta kvinnor, men då stannade kvinnan i golvet och sa: "nej vi ska ta den för äkta kvinnor, ty det är inte längre mellan bergen än trallen kunnat träffa", och prästen läste ritualen för gifta kvinnor.

Att prästen efter gudstjänstens slut hållit något förhör på predikans innehåll har jag ej hört berättas, men däremot hörde jag min far berätta, att klackaren, som tillika var skollärare brukade på 1860-talet när han gick i skola, förhöra de barn som varit i kyrkan en söndagen, angående innehållet i prästens predikan.

I denna kyrka förekom ej, att man gick ut ur kyrkan i någon viss ordning, utan man gick ut i sonat sällskap.

När man kom ut ur kyrkan blev det alltid att hälsa på bekanta och prata lite innan man skildes åt. Att göra uppköp i handels-

bed vid kyrkan efter quadsjörsten har ej förekommit i någon nämnvärd utsträckning i denna ort.

Det var brukligt förr, att vissa personer hade salustend utanför kyrkan om helgdagarna där de sålde de färsk sill, vetbröd o. s. v. andra saker och det var många, som gjorde uppköp av dessa försäljare.

Hade man särskilt goda umgängesvännar, som voro besatta utmed henoäran, så skulle man alltid gå inom hos dem ett slag och då blev man alltid bjuden på kyrkkaffe, och det var brukligt förr, att man själv tog någon av sällskapet med sig in i sitt hem, för att bjuda denne på kyrkkaffe.

Någon särskild hälsning vid hemkomsten förekom ej, utan det blev genast förhör om vilka nyheter man hade med sig hem, först och främst vilka som hade varit där, och för vilka lygnings kungjordes, samt därefter om kungörelsernas innehåll, och då särskilt om det kungjordes om någon auktion, förprägen om

predikans innehåll hon alltid i rätta hand.

Jag minns en äldre person, som levde omkring sekelskiftet och hette Eron Värn, han var liarmed och bodde ensam i sin stuga, på gamla dagar, han gick regelbundet till kyrkan varje helgdag och folk som bodde utmed hans kyrkrägg passade alltid på att gå ut och fråga honom om nyheter, till sitt förtröende har på dessa frågor, så en gång, när en person frågade honom, om det var någon död i kyrkan i dag så svarade han bara: "någon levde de, så många jag såg."

I denna ort har prästen alltid haft andaktsstunden ute i socknen på bestämda ställen, det har alltid varit kallafert på dessa ställen och prästen har alltid berömt värddinnor för gott kaffe och goda kakor.

Att turas om i kuskållen med dessa andaktsstunder har ej förekommit i denna socken.

Till dessa andaktsstunder har det alltid kommit

37. folk från närliggande orter i andra socknar.

Nattvardsgången.

ett begå nattvard kallades alltid för, för att gå till "skrift". I min barndom på 1890-talet var det i denna församling nattvardsgång sex gånger om året. Påskeningen skedde söndagen innan från predikstolen emedelbart efter predikningens slut. Det var mycket brukligt bland befolkningen, att man skulle gå till "skrift" en gång om våren och en gång om hösten, varför dessa båda skriftsmål varit mycket talrikare besökte än de övriga under året, och ha dessa nattvardsgångar därför ansetts betydelsefullare än de övriga.

Vad det skulle kallas om inga nattvardsgäster inskumpas sig har jag inte hört antas, ty det har säkerligen aldrig inträffat i denna kyrka, men det har kallats för "nässfall" om inga gästfjänt-
38. besökare kommit till kyrkan en söndag.

Det ansågs förr, att man borde taga nattvarden två gånger om året. Att man gick till nattvard innan man företog sig något särskilt viktigt har jag inte hört omtalas i denna ort.

I denna kyrka ha alltid de olika kategorierna av folket gått till nattvard samtligt och det har ej förekommit att man gått separat.

Att någon blivit utestängd från nattvard har jag ej hört omtalas, eller att några gärningsmän skulle ha vägrats nattvard. Enskild kommunien annorledes än vid sjuklädd har inte förekommit i denna församling. Att någon fått metta vinet i kalkens fot har jag aldrig hört omtalas.

Någon särskild benämning på vinet och skålen har jag heller inte hört omtalas i denna ort.

På 1800-talet förvarades vinet i prästgården i ett vinfat, men efter sekelskiftet har det förvarats i sakristian på buteljer i ett särskilt skåp.

Det vin, som blev öfver i kalken släps ut, men det öfverflödiga i vinbringeren hölls tillbaka i kärlen.

Oblaterna liksom vinet inköptes av kyrkvärderna, men var eller hur det inköptes har jag ej hört antalas. Huru man förfer med öfverblifna oblater har jag ej hört antalas, men jag tror med ganska stor säkerhet, att man tillvaratog dessa.

På 1800-talet ansågs man allmänt, att natthverdens undföende verkade så, att man blev en Gudfruktigare och i alla avseenden bättre människa, än de personer voro, som ej gingo regelbundet till natthverdsbruket, denna uppfattning har under senare tider avsevärt förändrats.

I denna församling skulle anmälan till natthverdsgång för alltid ske i kyrkan efter gudstjänstens slut söndagen före natthverdsgången och företogs denna uppteckning alltid av klockaren.

40. Det förekom även att man gick hem till klocka-

sen under veckans förlopp, ifall man inte varit närvarande vid uppteckningen, och likaså förekom det att man sände en skriftlig anmälan till klackaren. Ett anmäla sig till nattvardsgång sådes för, "att teckna sig till Herrons heliga nattvard".

Denna "teckning" till nattvarden är sedan omkring 1930-talet helt bortlagt i denna församling.

I slutet på 1800-talet ansågs det, att man ej fick begå nattvard, om man ej förut hade tecknat sig.

Ett någon avgift skulle erläggas i samband med teckningen till nattvarden har jag inte hört omtalas ha förekommit i denna församling.

Uttrycket nattvardspalletter har jag aldrig hört omtalas. Det allmänna skriftmålet ägde alltid rum före högmässan och tjänsten denna söndag sen nattvardsgång ägde rum efter högmässan.

Ett enskilt skriftmål ägt rum vid annat tillfälle, än vid prästens sjukberäk i hemmet, har jag ej hört omtalas.

Något annat kommunieförhör än det som före-
kom i slutet när kyrkmanternas skule begå sin första
nattnattdag har inte förekommit i denna försam-
ling på över hundra år. Men detta tillgick minns
jag, ej att jag hört ontala, men jag minns att jag
i min barndom hörde de gamla ontala att någon
viss person blivit nekad nattnattdag på grund av mycket
dåliga kunskaper.

På 1800-talet vågade ej någon person begå
nattnattdag utan att förut ha anmält (tecknat) sig till
darsamma, men i början på 1900-talet begynte vissa
personer, att gå till nattnattdagen utan att ha
förut anmält sig. Detta blev ju upptäckt, men
någon påföljd hade det inte.

Man förberedde sig alltid noggrannare för
att nattnattdagen, än för ett vanligt gudstjänst-
besök, men var mycket noggrannare med den
42. perronliga renligheten, många brukade bada och

tvätta hela kroppen, man brukat var mycket noga med rakningen före ett nattvardsbesök, och kvinnorna vara noggranna med sin hårfrisyr.

Ätt man ej borde äta något innan nattvardsbesöket är en föreställning, som ej förekommit i denna ort. Ätt prästen uppmuntrat församlingens barn att förtära något innan de gingo till nattvards-
gästtjänsten har jag inte hört ontas att ha förekommit i denna församling.

I min barndom i slutet på 1800-talet var det allmänt brukligt bland befolkningen, att man läste jämte skilda böcker ur andaktsböcker, såväl kvällen innan nattvardsgången som en morgon innan man färdades till kyrkan. Likaså var det brukligt på den tiden, att man läste i andaktsböcker när man kom hem från nattvardsbesöket, men i början av 1900-talet begynte detta bruk att ortas för ett

43. så småningom helt upphöra.

I min barndom hade man allmänt den uppfattningen, att man skulle gå värdig till nattvardsbordet, men det var också ganska många personer, vilka lönade ordra och sa, att dessa ej gingo värdigt till nattvardsbordet.

Under 1800-talet skulle man alltid gå högtidsklädd till nattvardsbordet, och under alla omständigheter så måste man vara svertklädd, och detta gällde för såväl kvinnor som män.

Vid de vanliga gudstjänstbesöken var man inte nog med färger på kläderna, bara dessa voro hela och rena, vilket var nödvändigt.

På senare tid har det förändrats mycket i anseende på klädedräkten, isynnerhet man-folkets, dessa gå numera till nattvarden i vanliga kostymer, medan däremot kvinnorna i mycket

44. större utsträckning än männen ännu gå svärtklädda till nattvardsbordet.

Någon särskild benämning på den dräkt man bar under nattvardsgången har jag inte hört omtalas i denna ort. Ej heller har jag hört någon benämning på något särskilt plagg, som särskilt bars vid nattvardsgången.

I slutet på 1800-talet var det alltid brukligt att kvinnorna hade en vit nösduk, hopvikt i psalmboken, vilken de alltid brukade ta i handen, när de gingo fram till nattvardsbordet.

Ätt man använt en gammal kyrka för nattvardsgången, efter det man byggt en ny, har jag ej hört omtalas.

I denna ort har det ej förekommit, att man haft någon ~~åsen~~ särskild liten klacka, i vilken man ringt vid nattvardsgången.

Nattvardsgästerna sutto i regel i de bänkar ("stolar"), som de brukade använda vid vanliga gudsfrämter, dock med den skillnaden, att de

personer, som vid de vanliga gudstjänsterna ej brukade sitta i sin bys bänkar utan nere vid ingången i bänkar, som ej tillhörde någon särskild by, så gingo dessa nattvardsgäster då till sin bys bänkar längre fram i kyrkan.

I slutet på 1800-talet var det en öfverhugande sed, att gifta makar skulle först gå fram till altarringen, därefter änkenöss och ogifta manfolk, och sist änkor och ogifta kvinnor, denna sed är numera seden några tiotal år tillbaka helt försvunnen och man går fram till altarringen utan någon hänsyn till rikstend. Det var likaledes på 1800-talet en ockrinen lag, att de högst uppsatta och förmögsta personerna i socknen skulle gå fram till altarringen först innan vanliga bönder och arbetfolk fick gå dit fram.

Det har alltid varit brukligt, både för och
46. nu, att man har tagit av sig ytterkläder, när

innan man gick från till altarringen, detta gjorde såväl män och kvinnor, men kvinnorna behöll alltid huvudbonaderna på sig.

En bred nattvardsgästes kring altarringen kallades före för "kännekläde".

Att det förekommit trängsel kring altarringen har jag sett, men någon verklig oroa har jag inte sett eller hört om, att det förekommit.

Några särskilda åtgärder ha vid trängsel-tillfällen inte behövt vidtagas, utan nattvardsgästerna ha själva redat upp situationen.

Det var stor skillnad på olika präster, beträffande mängden av det vin, som varje nattvardsgäst tilläts att dricka ur kalken, en del präster höll tillbaka bägaren, så att endast några droppar vin kom i nattvardsgästens mun, medan däremot andra tillät nattvardsgästerna att dricka så

47. mycket de behagade. Hör i socknen var en präst

i början av 1900-talet, som ej sparade på vinet, utan nästan druckade nattvardsgästerna till att dricka mer än de själva önskade, de klavo tunnarna att svälja mer många kluskar innan han tog bort bägaren från munnen. Det var många personer i bygderna, som tyckte mycket bra om detta.

Våra direkta tyder eller varslar har jag inte hört omtalas, att man tagit i denna ord.

Att man övade handiga konster eller troll-
dom vid själva nattvardsbordet har jag ej hört
omtalas, men däremot hörde jag berättas i banden,
att vissa personer, som varo jägare att de, i stället
för att äta upp och svälja oklutar, så tog de den-
samma ur munnen och stoppade den i fickan, när
de där efter kommo hem, så läste de den på en la-
dugårdsvägg eller något liknande, samt sköt att
skott med jaktgeväret på densamma, detta skulle
48. medföra att man fick en mycket stor jakthyaka

med detta gevär, denna tro var mycket utbredd i mitten av 1800-talet, men det var bara någon enstaka person, som företog denna fela handling.

Vitt skinnorna nysade innan de gingo ifrån altarringen har jag sett förekomma. Försynden förekommer inte numera, men att någon bugade har jag aldrig sett förekomma.

Det har ~~har~~ alltid varit ett allmänt bruk, att när man kom tillbaka från efterbordet och satte sig i bänken, så böjde man ner huvudet och läste en tydlig bön, detta bruk förekommer ännu.

Uttrycket *stassad* har jag aldrig hört ontalas, det måste ha varit ett uttryck, som inte förekommit i denna ort.

Några bestända föreskrifter för uppförandet under den dag man varit vid nattvarden har inte funnits i denna ort, men på 1800-talet höll de äldre strängt på, att man inte fick företa sig något

som kunde ha med näje eller med synd att göra,
de äldre fordrade på den tiden, att även de yngre
skulle stanna inne under dagen och läsa i religiösa
böcker, och det ansågs för stor skam att gå till nå-
gon främmande person den dagen, ett förhållande
som var likertat under juldagen på 1800-talet,
då det ej fanns någon människa i samma bygd,
som gick för att hälsa på någon under juldagen.

Någon särskild hälsning på de hemmava-
rande när man kom från nattverdsqurstjän-
sten förekom ej i samma ort som jag nämns.

Ej heller har jag hört ontales om någon
traditionell maträtt, som nattverdsqästerna
skulle ha vid benbensten.

Att kalla hem prästen till en sjuk person,
för att ge denne nattvarden kallades i den-
na ort för: "att hämta prästen."

Nattverdskärlen, som prästen då använde

Kallades för: "pegarna".

Det var en allmän tro på 1800-talet, att hade man bara fått nattvarden innan man dog, så var allt gott och väl, då gjorde det ingenting huru dant sinneslacet var, därför var folket mycket nära om att de döende skulle få nattvarden innan de dog.

Uppett man själv köpt nattvardsvin och givit spika i tro att detta skulle vara helbräddgärande har jag inte hört ontalas, att ha förekommit i denna ort.